

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Tomáše Okurky „Průmyslové a všeobecné výstavy v Čechách 1891-1914. Aktéři a jejich motivace“, Praha 2012, 233s. + přílohy.

Předložená doktorská disertační práce je zaměřena (především) na problematiku aktérů průmyslových a všeobecných výstav v Čechách v decenníích před první světovou válkou a následně na stěžejní motivy a cíle, které jejich aktéry k účasti na této formě prezentace vedly. Tyto výstavy nepochybně představují pozoruhodný fenomén své doby, specifický prostředek komunikace mezi zainteresovanými socioprofesionálními skupinami i místo veřejného etablování úspěchů průmyslu, vědy, techniky či umění. Zvláštní význam měly pro české podnikatele a živnostníky, jejichž účast na výstavách názorně dokládala rostoucí sílu českého průmyslu a potenciál českých „hlav a rukou“ v období ekonomického vzestupu českého národního společenství a jeho vstupu na trhy habsburské monarchie i za jejími hranicemi.

Úvodní část textu je vhodně strukturována v intencích standardů oboru moderních hospodářských dějin. Vlastní obsahová náplň této struktury je ovšem slabší. Ve vstupních odstavcích by bylo žádoucí téma exaktněji vymezit, objasnit, proč autor rezignoval na ambici postihnout výstavy komplexněji v rámci tehdejšího hospodářského a zejména průmyslového vývoje českých zemí, a argumentačně zdůvodnit i chronologický záběr tématu. Rozbor literatury byl proveden na cca dva a půl stranách a je víceméně mozaikovým výčtem bez zřetelnější snahy analyzovat zásadní monografie a studie, které Mgr. Okurku metodicky navigovaly či faktograficky výrazněji obohatily. Ocenit mohu hutné přiblížení cílů a motivů výstav i vymezení badatelského pole. Postrádám ovšem slibované metody, jež byly k naplnění cílů použity. Ideální není ani představení pramenů, které jsou v podstatě pouze připomenuty bez úsilí o jejich rozbor a stanovení vypovídací hodnoty. (Úvodní text je tak evidentně kvalitativně nevyvážený.)

Porozumět kontextu průmyslových a všeobecných výstav je nepochybně žádoucí jako východisko dalších výkladů. Je ovšem otázkou, zda název druhé kapitoly odpovídá obsahu, spíše by bylo relevantním označení „výstavy, jejich předchůdci, geneze a vývoj“. S přihlédnutím k dalším partiím bych také očekával, že nejrozsáhlejší subkapitola zevrubněji pojedná právě o výstavách v Čechách v letech 1891-1914 a vytvoří tak obecnější rámec následujícího textu. (Přehled průmyslových a všeobecných výstav v Čechách 1891-1914 uvedený v příloze těžko může takovou analýzu suplovat.)

Nástin historických peripetií trhů a veletrhů, vzniku průmyslového výstavnictví a průmyslových výstav v české zemi do počátku devadesátých let 19. století svědčí o schopnosti doktoranda pracovat s odbornou literaturou a vytěžit z ní odpovídající poznatky

(byť např. úsilí naznačit vznik tohoto fenoménu a jeho obecný vývoj do I. světové války – vše na pouhých třech stranách – je dost odvážné). Další část práce se zabývá aktéry výstavních akcí se snahou o jejich postižení a celkové učlenění. Adekvátní zahájení textu představuje upozornění na pořadatele a podporovatele výstav ve struktuře: spolky, živnostenská společenstva a obchodní grémia, obchodní a živnostenské komory, Zemědělská rada pro Království české, orgány obecní, okresní a zemské samosprávy, státní úřady a soukromé osoby. Uvedená hierarchie však není blíže objasněna a specifikována. Není ani příliš relevantní ze správního hlediska, kde by bylo vhodnější započít panovníkem a členy habsburského domu, dále nastavit státní instituce, teritoriální samosprávu, zájmovou (korporační) samosprávu, spolky a soukromé osoby. Také nástiny vývoje jednotlivých institucí a organizací mají své limity ve zpracování jejich „medailonků“ či v použití adekvátní literatury. U spolků pak jde spíše o příklady, na něž autor narazil, než o systematický rozbor apod. Za nejpřínosnější zde považuji pasáž o výstavních specialistech, které k úspěchu svého konání angažovali pořadatelé. Víra organizátorů z měst osídlených převážně německým etnikem v kvality odborníků z Německé říše se zdá být až odzbrojující a např. problémy s termíny v případech jejich využití se jeví jako symptomatické.

Následuje představení vlastních vystavovatelů, kde by bylo zajímavé zjistit, zda např. v Ústí nad Labem a dalších lokalitách severních a základních Čech najdeme i exponáty českých firem a naopak př. v Písku či Pardubicích exponáty firem německých. Bylo by při jejich absenci možné hovořit o utváření určitých tržních okruhů na nacionální bázi, nebo byla prvořadá snaha prodávat zboží, a tak v Ústí nad Labem se český výrobce prezentoval - bez dalšího - německy a naopak v Pardubicích německé firmy česky? (Konkrétně pak Czerninové, Buquoyové či Harrachové rozhodně ve sledované době nebyli „českými šlechtici“!)

U kvantitativního vyčíslení návštěvnosti výstav zaujme srovnání počtu návštěvníků s počtem obyvatel města, kde se akce odehrávaly, dále zajištění dopravní obslužnosti v exponované návštěvní době i význam tisku pro úspěch výstavy. Za jistý problém této poměrně rozsáhlé sekvence disertace ovšem považuji metodický postup kol. Okurky, který se víceméně spolehl na metodu sondy, přičemž kromě pasáže o vystavovatelích, kde je uvedeno, že základem se stala rozšířená sonda do čtyř výstav, není zřejmé, jaký vzorek byl zkoumán (údaje v textu vypadají spíše jako příklady). V přehledu průmyslových a všeobecných výstav v Čechách 1891-1918 (v příloze) je podchyceno téměř sedmdesát akcí tohoto druhu, pro které bylo možné vytvořit formulář se svého druhu ideálním „biogramem“ jednotlivé výstavy. Tyto údaje na základě počítačového programu vyhodnotit a podat relevantní obraz aktérů výstavních akcí v posledních desetiletích před I. světovou válkou.

Jádrem předložené disertace je zřetelně její nejobsáhlejší segment (s více než 50% textu) s charakteristickým názvem „Motivy a cíle“. Je vcelku logické, že při pořádání průmyslových, ale i všeobecných výstav hrály úvahy ekonomického rázu stěžejní roli. Na prvním místě se jednalo o podporu průmyslu, řemesel a obchodu, zaměřenou zpravidla na výrobce v daném regionu. Výstavy se staly nepřehlédnutelným zdrojem informací o činnosti konkurence a inspirací ke zdokonalování vlastní produkce. Důležité rovněž bylo zprostředkování přímého kontaktu se zákazníky a nezanedbatelná reklama, jež podtrhovala možnost získat ocenění, a to bez ohledu na jejich značně inflační rozsah.

Stranou pak autor neponechal ani edukativní stránku prezentací výrobků a možnost zábavy, ať již poslechem koncertů, sledováním oblíbených živých obrazů, divadelních kusů či alespoň hovorem při občerstvení v restauračních zařízeních. Bezprostřední ekonomický prospěch měli z výstav místní výrobci, poskytovatelé služeb a obchodníci, neboť takové akce vedly ke krátkodobé explozi cestovního ruchu, k možnosti posílit městskou infrastrukturu a představit rozvoj dané aglomerace a úspěchy dosažené v komunální politice místními elitami. Tuto část disertace považuji za zdařilou, adekvátně sepsanou s vhodným upozorněním na zásadní motivy a cíle výstav. Není pouze úplně jasné, které z těchto pasáží jsou badatelským přínosem Mgr. T. Okurky, a které jsou více reflexí literatury s rozšířeními a doplněními konkrétními případy.

Do průmyslových a všeobecných výstav v Čechách konce 19. a počátku 20. století se intenzivně promítaly nacionální aspekty, jež jsou v práci nejprve sledovány v souvislosti se Všeobecnou zemskou výstavou z roku 1891, dále v rámci regionů majoritně osídlených českým a německým obyvatelstvem a obraz doplňují výstavní akce označované jako utrakvistické či mezinárodní. V instruktivním průhledu na promítání česko-německého stýkání a hlavně potýkání ve sféře výstavnictví jsou patrné ozvuky statí kol. Okurky o jednání obchodní a živnostenské komory v Liberci k obeslání zemské výstavy 1891 a o výstavách v severních a severozápadních Čechách. Tyto texty však nejsou náležitým způsobem komplementovány výzkumem výstav v českých regionech a výstav utrakvistických, jež se i kvantitativně (při srovnání subkapitol) zdají být „ošizené“. Za sporné pak považuji tvrzení, že by nacionalizaci německého výstavnictví v Čechách po roce 1897 podnítili pouze Češi. Nepodlehli spíše uchazeč pramenům ze severních a západních oblastí české země? V textu je také dominantně sledována jevová stránka nacionální komparace výstav, jako byly živé obrazy, alegorické vozy atp. v průvodech. Osobně bych však favorizoval spíše jejich podstatu - např. porovnání počtu českých a německých výstav, vystavovatelů a výrobků v expozicích, jejich inovace či nově uváděné vynálezy a patenty. Co ovšem postrádám je partie o vlastní

vnitřní ekonomice výstav, neboť je vcelku známé, že existovaly výstavy ekonomicky úspěšné, nebo alespoň s vyrovnaným rozpočtem a naopak výstavy, které končily značnými dluhy. Pouhé upozornění na fondy, které měly takovým situacím čelit, příp. předcházet, je poněkud málo, nezneužívalo rovněž vedení některých obchodních a živnostenských komor své postavení?

Adekvátně je pak zpracována partie o využívání výstavních akcí jako účinného nástroje k budování profesní a společenské prestiže i prohlubování sociálního kapitálu k etablování mezi elitou dané regionální či lokální společnosti. Závěr disertace má spíše podobu shrnutí než abstrakce v širším kontextu, ale např. se zajímavým upozorněním na konjunkturu výstavnictví ve sledované době. Text zakončuje seznam pramenů, (kde zaráží absence fondů Národního archivu), literatury a přílohy s již zmiňovaným přehledem průmyslových a všeobecných výstav v Čechách v letech 1891-1914 či kompletem obrazových materiálů.

Při celkovém hodnocení předložené práce lze s přihlédnutím k provedené heuristice, kritické analýze, interpretaci a „státoprávnímu ohražení“ (vymežujícímu podtitulu) disertaci Mgr. Tomáše Okurky doporučit k obhajobě. Bude ovšem záležet na jejím průběhu, jemuž by měl doktorand věnovat zvýšenou pozornost.

V Praze, dne 15. srpna 2012

Doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc.